

TEREKELERDEN:**Eskişehir'den Mektup, 1925**

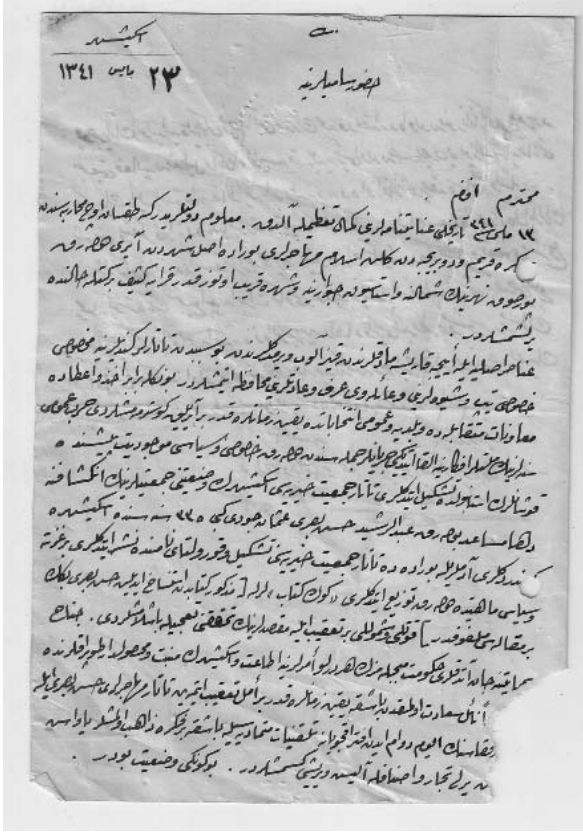
Ömer TÜRKOĞLU

Aşağıda çevrim yazısını ve gerekli gördüğümüz yerlere sözcük açıklamalarını koyduğumuz mektup 1925 yılının politik açıdan oldukça yoğun geçen Mayıs ayının sonlarında Eskişehir'den Ankara'ya yazılmıştır. Gerçekten de aynı yılın Mayıs ayında gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın Çorum'a sürgüne gönderilmiş (7 Mayıs), Bursa'da *Yoldaş* gazetesi kapatılmış (21 Mayıs), İstiklal Mahkemesi tarafından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın doğudaki şubelerinin kapatılması emri verilmiş (25 Mayıs), nihayet 3 Haziran 1925'te de söz konusu parti kapatılmıştır.

Mektubun içeriğinden de anlaşılacağı üzere esas konu TCF'ye yakın olduğu, en azından sempati duyduğu anlaşılan birinin, bir Tatar'ın Eskişehir'den uzaklaştırılmasıdır. Adeta bir rapor niteliğinde olan mektubun içeriği, bu şehrin yakın tarihindeki fırka çatışmalarının ulaştığı boyutu bize göstermesi bakımından önemlidir.

Aslında Eskişehir'in II. Meşrutiyetin ilanından sonra Anadolu'da fırka çatışmalarının en yoğun yaşandığı şehirlerden biri olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. İttihatçıların yönetimi ele almasının ardından Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın da çalışmalarını hızlandırarak Anadolu'nun birçok yerinde örgütlenmelerinin Eskişehir'de yansması, fırka şubesinin açılması ile bir de *Metânet* isimli gazete çıkarmalarıdır. İttihatçılar ise buna karşılık *Hakikat* ve *Anadolu Sesleri* isimli gazeteleri çıkarmışlardır.¹ Hakkı Tarık Us'un başında bulunduğu *Hakikat*'in sert söylemi ve saldırgan politikası, aşağı yukarı aynı dönemlerde Balkanlar'da, Manastır'da yayınlanan İttihat yanlısı ve sert söylemlili *Kurşun* ile *Süngü*'nü aratmaz derecededir. Diğer taraftan HİF taraftarlarının bölgedeki gerici unsurlardan ciddi oranda taraftar bulmaları siyaseten Eskişehir'i sürekli hareketli bir şehir yapmıştır.

¹ Faruk Şükrü; *Eskişehir, Ticarî, Ziraî, Coğrafi, Tarihî Malumat ve Halk Bilgileri*, Eskişehir, 1930-1931, s. 113.

Mektubumuz 1908'den 1925'e kadar yaşanan onca siyasi olaya rağmen Eskişehir'de politikanın, özellikle de çatışmaların hiç azalmadığını, aksine işin içine belki de dönemin politik gidişine uygun olarak etnisitenin de girdiğini göstermektedir.

Mektubumuzla ilgili daha fazla yorumu okuyuculara bırakarak sözü Muallim Naci'den bir alıntıyla bitirelim: *“Kalmasın Allahım, âlemde hiçbir hakikat nihân”*.

Eskişehir

23 Mayıs 1341 [1925]

Huzur-ı sâmilîlerine

Muhterem efendim,

13 Mayıs 341 [1925] tarihli inâyetnâmelerini [lütfe ettiğiniz mektubunuzu] kemâl-i ta'zîmle [tam bir saygıyla] aldık. Malum-ı devletleridir ki Doksanüç Muhârebесinden² sonra Kırım ve Dobruca'dan gelen İslam muhâcirleri burada asıl şehirden ayrı olarak Porsuk nehrinin şimâline [kuzeyine] ve istasyon civarına ve şehre karîb [yakın] otuz kadar kuraya [köye] kesif bir kütle halinde yerleşmişlerdir.

Anâsır-ı asliye ile [şehirdeki aslî topluluklarla] epeyce

2 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı.

karışamadıklarından, kız alıp vermediklerinden, bu sebepten Tatarlar kendilerine mahsus hususî tip ve şivelerini ve ailevî örf ve âdetlerini muhâfaza etmişlerdir. Bununla beraber ahz ü itâda [alışverişte], muâvenât-ı mütekâbilede [karşılıklı dayanışmada] ve belediye ve umumî intihâbâtta [seçimlerde] yakın zamanlara kadar bir ayrılık göstermemişlerdi. Harb-i umumî senelerinin milletler efkârına ilka'ettiği [bıraktığı] cereyanlar cümlesinden olarak hususî ve siyasî mevcudiyet peşinde koşanların İstanbul'da teşkîl ettikleri Tatar Cemiyet-i Hayriyesi³ Eskişehir'in vaziyetini cemiyetlerinin inkişâfına daha müsait bularak Abdürreşid, Hasan Basri⁴, Osman Cevdî⁵ gibi 335 senesinde Eskişehir'e gönderdikleri adamlarıyla burada da Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'ni teşkîl ve *Kurutay*⁶ namında neşrettikleri bir gazete ve siyasî mahiyette olarak tevzî ettikleri "*Gök Kitap*"larla⁷ (mezkûr kitaptan istinsah edilen Hasan Basri Beyin bir makalesi melfûtur)⁸ kuvvetli ve şümullu bir takip ile maksatlarının tahakkukunu ta'cîle [gerçekleşmesi için acele etmeye] başlamışlardı. Cenâh-ı [...]⁹ can attıkları hükümet-i mübeccelemizin [yüce hükümetimizin] her türlü emirlerine itaat ve Eskişehir'in münbit ve mahsuldar topraklarında [...] nâil-i saadet olmaktan başka yakın zamanlara kadar bir emel takip etmeyen Tatar muhâcirleri Hasan Basri ile [...] rüfekâsının el-yevm devam eden iftirâk-cuyâne [ayrılıkçılara yakışacak şekilde] telkinât-ı mütemâdiyesiyle [sürekli telkiniyle] başka bir fikre zâhib olmuşlar yavaş yavaş yerli tüccar ve esnafla alışverişini kesmişlerdir. Bugünkü vaziyet budur.

Bu cereyanın tevli'd edebileceği [doğurabileceği] vahîm âkıbeti müdrîk mahdud miktarda olan münevver Tatar gençleri mahut

3 II. Meşrutiyetin ilanından sonra kurulan cemiyet. Cemiyet, "... özel olarak Kırım Türklerinden ziyade genel manada tüm Rusya muhaciri nüfusa hitap etmekte idi. Bkz. Arabacı, Murat; "Türkiye'de Kurulan İlk Kırım Türk Teşkilatları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 1/2, Kış 2008, s. 54.

4 Mustafa Kemal'in 1923'te Eskişehir'i ziyareti sırasında belediye başkanlığını yürüten Hasan Basri Bey ile aynı kişi olmaları kuvvetli bir ihtimaldir.

5 Aşağıda künyesi verilen *Gök Kitap*'dan Mubeyyin B. Altan'ın aktardığına göre Abdürreşid cemiyetin genel sekreteri, Osman Cevdî ise yönetim kurulu üyesidir. Osman Cevdî'nin *Gök Kitap*'da bir de şiiri bulunmaktadır. Ne var ki şiirinin altına Arap harfleriyle "Ayn. Cevdî" yazması sonucu "ayın" harfi "A" ile eşleştirilmiştir. Bu vesile ile söz konusu kitapta "Ayn. Cevdî" olarak geçen ismin "Osman Cevdî" olduğunu belirtmek isteriz. Bkz. "Source Materials Related to Twentieth-Century Crimean Tatar Emigrations" <http://www.iccrimea.org/scholarly/source-materials.html>.

6 *Kurultay*; Halkın Hukukunu Müdafaa Eder, Şimdilik Haftada Bir Defa Neşrolunur, Sahib-i İmtiyaz: İdris Vehbi, Mesul Müdür: S. Hamdi, Eskişehir, 1336 [1920]. Gazetenin bilinen tek nüshası olan 43. sayısı Hakkı Tarık Us kitaplığındadır. Gazetenin işbu sayısının 1920 yılına denk gelmesi, mektup yazarının Abdürreşid, Hasan Basri ve Osman Cevdî'nin Eskişehir'e gelişi tarihi hakkındaki ifadesini doğruladığını düşünüyoruz.

7 *Gök Kitap, Hakkın Sesleri*; (Çeviren: Timurlenkoğlu Hacı İbrahim Adil), İstanbul 1336 (1920) Necm-i İstikbâl Matbaası.

8 "Melfûf" olduğu yazılan makale maalesef elimizde bulunmamaktadır.

9 İşaretli yerlerdeki bir veya iki sözcük, mektubun orijinalindeki kesik veya zimba deliği bulunan yerlere tesadüf ettiği için okunamamıştır.

cemiyeti faaliyetten tatil ve iki mâh [ay] evvelsine kadar Belediye Reisi olan Hasan Basri'yi yüz elli reye karşı iki bin reyle riyâsetten ıskat [başkanlıktan düşürme] ile beraber ve belediyeden de uzaklaştırmak da sâik olmuştur. İşbu münevver mütefekkir zevâta da ra'na surette [güzel bir şekilde] teyakkun gelmiştir ki [anlamışlardır ki]: Vatanın saadetini buradaki Tatarların selametini bugün elindeki İstiklal gazetesiyle Terakkiperverlerin Eskişehir'deki teşekkül ve taassubunu meşru ve muhikk [haklı] göstererek teşbî' eden [doyurucu olan] icraat-ı hükümeti tenkit ve yine ricâl-i devlete karşı tabasbusu [yaltaklanmayı] hiçbir zaman elden bırakmamak üzere zü-l-vecheyn [iki yüzlü] daha doğrusu gayr-ı muttarid ve müşevveş [düzensiz ve karışık] bir meslek sahibi yani mesleksiz olan ve altı sene evvel hariçten gelmiş ve buraya sokulmuş bulunan Hasan Basri'nin Eskişehir'den de uzaklaştırılmasında bulduklarını kemâl-i ta'zîmle arz ederim efendim.

Eskişehir Vilâyeti

Cumhuriyet Halk Fırkası Mutemedi

Lütufkârınız

(imza)

Eskişehir

Türk Ocağı Reisi

Müftü

(imza)